

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Het graf van de beeldhouwer
Pieter Braecke in Zaventem (Nossegem)
monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Het graf van de beeldhouwer Pieter Braecke,
Zaventem (Nossegem), Namenstraat 60 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23094/104.1

Joeri Mertens

10/10/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Thema funerair erfgoed in de Vlaamse Rand	4
1.1.	Definities.....	4
1.2.	Beschermd funerair erfgoed in de Vlaamse Rand	4
1.3.	Onderzoek funerair erfgoed in de Vlaamse Rand in 2014 en 2018	6
1.4.	Graftekens, een geschiedenis.....	9
1.5.	Maatschappelijke betekenis van graftekens	12
1.6.	Motivering van de selectie	13
1.6.1.	Waarden voor bescherming	13
1.6.2.	Selectiecriteria	14
2.	Beschrijvend gedeelte	15
2.1.	Situering	15
2.2.	Historisch overzicht	15
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	19
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	19
3.	Evaluerend gedeelte	20
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	20
3.2.	Motivering van het type bescherming.....	20
3.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	20
3.4.	Juridische toestand	21
3.4.1.	Onroerend Erfgoed	21
3.4.2.	Ruimtelijke ordening.....	21
4.	Beheersvisie	21
4.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	21
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	21
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	22
5.	Bronnen	22
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	23
6.1.	Omgevingsplan	23
6.2.	Fotobijlage	23
6.3.	Documentatie	23

1. THEMA FUNERAIR ERFGOED IN DE VLAAMSE RAND

In de beleidsbrief 2017-2018 voorziet minister Bourgeois onder initiatief 14 het verder inventariseren en opstellen van beschermingsvoorstellen in hanteerbare deelpakketten. Daarbij wordt de Vlaamse Rand genoemd als initiatief volgend op de lopende herinventarisatie.

Dit dossier behoort tot de thematisch-geografische beschermingscampagne 'Funerair erfgoed in de Vlaamse Rand'.

1.1. Definities

Begraafplaatsen

Een begraafplaats is een terrein waar de stoffelijke resten van overledenen begraven worden, uitgestrooid of bijgezet.¹ Het is een overkoepelende term die zowel kerkhoven als buitenstedelijke begraafplaatsen omvat.

Kerkhoven

Een kerkhof is een (meestal) omsloten terrein rondom de kerk, dat doorgaans wordt gebruikt als begraafplaats.²

Buitenstedelijke begraafplaatsen

Begraafplaats aangelegd buiten de stedelijke context als gevolg van het Keizerlijke decreet uit 1784 dat begraven binnen de stadsmuren verbood.³

Graf

Een graf is een uitgraving in de grond die wordt gebruikt voor begraving.⁴

Het kan zowel om de bijzetting van een lichaam gaan (inhumatiegraf- als om een bijzetting van assen (crematiegraf).

Grafteken

Met graftekens, volgens de thesaurus Onroerend Erfgoed ook 'funeraire constructies genoemd' worden de gedenktekens op graven bedoeld.⁵

1.2. Beschermd funerair erfgoed in de Vlaamse Rand

Tot het onderzochte gebied behoren 19 gemeenten met in totaal 61 begraafplaatsen en 47 bewaarde kerkhoven⁶.

In de Vlaamse Rand werd voor 2014 geen alomvattend onderzoek gedaan naar de begraafplaatsen. Enkel de kerkhoven werden geëvalueerd op hun erfgoedwaarde. Dat gebeurde vaak in combinatie met de parochiekerk. De begraafplaatsen werden nooit in een regiodekkend onderzoek met een criteriumkader geëvalueerd.

Op 1 januari 2017 hadden 28 kerkhoven een vorm van bescherming. Elf kerkhoven werden beschermd als landschap, negen als dorpsgezicht en acht als monument.⁷

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *begraafplaatsen* [online],

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/54> (geraadpleegd op 8 maart 2018)

² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerkhoven* [online],

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/232> (geraadpleegd op 8 maart 2018).

³ MERTENS J. 2016: *Funerair Erfgoed in Vlaanderen - Op zoek naar de doden tussen de levenden*, onuitgegeven studie Onroerend Erfgoed.

⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *graven* [online]

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1227> (geraadpleegd op 19/07/2018).

⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *funeraire constructies* [online]

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/174> (geraadpleegd op 19/07/2018).

⁶ In de Vlaamse Rand staan 88 parochiekerken.

⁷ In het document wordt er als volgt verwezen naar een monument (M), dorpsgezicht (DG), landschap (L), gevolgd door de datum van bescherming.

- Asse (Mollem), Sint-Stefanuskerkhof, DG 10/01/1980, volkskundige waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76806>
- Asse (Mollem), Sint-Antoniuskerkhof, kerk met kerkhof M 10/01/1980, historische waarde; DG 10/01/1980, artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76823>
- Asse (Zellik), Sint-Bavokerkhof, kerkhof met omheiningmuur L 25/03/1938, visuele waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76857>
- Asse (Bekkerzeel), Sint-Godarduskerkhof, kerk en kerkhofmuur M 13/11/2002, historische en artistieke waarde, DG 13/11/2002, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76780>
- Beersel (Alseberg), OLV-kerkhof, kerkhof + trappen M 30/6/2004, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38859>
- Dilbeek (Itterbeek), Sint-Pieterkerkhof, muur M 30/9/1974, algemeen belang. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38981>
- Dilbeek (Sint-Anna-Pede), Sint-Annakerkhof, L 19/1/1944, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38985>
- Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem), Sint-Martinuskerkhof, kerkhofmuur M 23/10/1981 + kerkhof DG 23/10/1981. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39029>
- Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle), Sint-Ulrikskerkhof, DG 16/10/1980, artistieke en historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39057>
- Dilbeek (Groot-Bijgaarden), Sint-Egidiuskerkhof, L 20/10/1947, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38967>
- Drogenbos (Drogenbos), Sint-Niklaaskerkhof, L 8/4/1946, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39072>
- Grimbergen (Grimbergen), Allerheiligste Verlosserkerkhof, DG 18/09/1981, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75293>
- Kraainem (Kraainem), Sint-Pancratiuskerkhof, M 30/09/2014, historische, artistieke, volkskundige, sociaal-culturele en wetenschappelijke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39908>
- Linkebeek (Linkebeek), Sint-Sebastianuskerkhof, L 5/10/1953, historische en artistieke waarde & M 7/4/1995, historische en artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40018>
- Meise (Wolvertem), Heilige Laurentius en Heilige Gorikkerkhof, M 22/11/2001, historische en artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40189>
- Meise (Wolvertem), Sint-Medardus en St-Gildarduskerkhof, M 1/10/2010, historische en artistieke waarde & Rossemdorp (gehucht) DG 1/10/2010, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40218>
- Merchtem (Brussegem), Sint-Stephanuskerkhof, L 13/09/1976, algemeen belang. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40295>
- Merchtem (Brussegem), Sint-Jan de Doperkerkhof, M 13/11/2002, historische en artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76331>
- Merchtem (Hamme), Sint-Gudulakerkhof, L 10/12/1947, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40328>
- Sint-Pieters-leeuw (Sint-Pieters-Leeuw), Sint-Pieterkerkhof, L 27/6/1948, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40621>
- Tervuren (Vossem), Sint-Pauluskerkhof, dorpskom met Voervallei DG 18/09/1981, historische en artistieke waarde.

- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42804>
Tervuren (Tervuren), Sint-Jan Evangelistkerkhof, L 8/02/1946, artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42768>
Vilvoorde (Houtem), Sint-Antonius Abtkerkhof, L 22/10/1975, DG 22/09/1982, historische en artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70614>
Wemmel (Wemmel), Sint-Servatiuskerkhof, L 24/10/1947, esthetische waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89977>
Wezembeek-Oppem (Wezembeek-Oppem), Sint-Pieterskerkhof, DG 19/04/1982, historische en artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40858>
Zaventem (Sterrebeek), Sint-Pancratiuskerkhof, M 15/05/2001, historische en artistieke waarde en DG 15/05/2001, historische waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40929>
Zaventem (Nossegem), Sint-Lambertuskerkhof, L 8/02/1946, artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40907>

Er werd in de Vlaamse Rand één begraafplaats beschermd als monument.

- Beersel (Lot) begraafplaats, Kerkhofstraat 13, M 12/7/2007, historische en artistieke waarde.

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/201108>

Er werd in de Vlaamse Rand nog geen individuele graftekens beschermd.

1.3. Onderzoek funerair erfgoed in de Vlaamse Rand in 2014 en 2018

Kerkhoven en begraafplaatsen

Als voorbereiding op het beschermingsdossier werden de kerkhoven geëvalueerd in 2014 en de begraafplaatsen in 2018. Uit het terreinonderzoek bleek dat er geen kerkhoven zijn die omwille van een ensemblewaarde van kerk met kerkhof en graftekens dienen beschermd te worden. De resterende kerkhoven zijn voornamelijk kerkhofsites die grotendeels of volledig geruimd zijn en meestal ingericht als groene ruimte in de dorpskern rond de kerk. Ze worden door de gemeentelijke overheden beheerd en verdere actie naar bescherming is niet prioritair.

Het onderzoek naar de begraafplaatsen in 2018 toonde aan dat er geen begraafplaatsen zijn waar de erfgoedwaarde zo uniek is dat ze in hun totaliteit beschermd moeten worden.

Ensembles van graftekens

Uit het onderzoek van 2018 blijkt dat vijf sites een waardevol geheel aan graftekens bezitten en waar zowel de beeldwaarde als de ensemblewaarde hoog zijn.

- Grimbergen (Humbeek), Holbroek, begraafplaats (oudste deel met de grafkapel Lunden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76467>
- Merchtem (Merchtem), Brusselsesteenweg, begraafplaats (graftekens langs de kruisende centrale paden en het graf van componist De Boeck)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303861>
- Overijse (Overijse), Solheide, begraafplaats (ensemble van graftekens langs de kruisende centrale paden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301632>
- Sint-Pieters-Leeuw, (Ruisbroek), Groot-Bijgaardenstraat, begraafplaats (oudste deel met slachtoffers van het treinongeval in Vorst 1899, ereperk, graftekens langs de paden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/90842>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, stedelijke begraafplaats (oudste deel met beboomde paden en graftekens voor een stedelijke elite)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>

Individuele graftekens

In de Vlaamse Rand bleven er individuele graftekens bewaard die omwille van hun architecturale kwaliteiten en omwille van het maatschappelijk belang van de begraven persoon erfgoedwaarde bezitten. Er zijn vijf kunstenaarsgraven en zestien artistieke en historisch interessante graftekens. Ze worden in het kader van dit project verder onderzocht in deelpakketten.

Kunstenaarsgraven

- Dilbeek, d'Arconatistraat, begraafplaats: graf van de kunstschilder Jean Brusselmans
Niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed
- Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle), Sint-Wivinadreef, begraafplaats van de Broeders van de Christelijke Scholen met het graf van Alfons Hoppenbrouwers en aansluitend de begraafplaats van de Zusters en Broeders van Don Bosco
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/212382>
- Machelen (Diegem), Zaventemsesteenweg, begraafplaats: graf van de schilder-beeldhouwer Victor Servranckx
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/77599>
- Zaventem (Nossegem), Namenstraat, begraafplaats: graf van de beeldhouwer Pieter Braecke
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/215443>
- Zaventem (Sint-Stevens-Woluwe), Sint-Stefaansstraat, begraafplaats: graf van de beeldhouwer Oscar de Clerck
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127227>

Kunstenaarsgraven met eenvoudige, weinig artistieke grafstenen of zonder artistieke verwijzing naar hun kunstenaarschap werden niet weerhouden. In de Vlaamse Rand zijn er drie kunstenaarsgraven onderzocht die niet weerhouden werden voor deze selectie:

- het graf van Herman Teirlinck op de begraafplaats in Beersel dat bestaat uit een eenvoudige rechthoekige zwart granieten zerk.
- het graf van componist August De Boeck (+1937) in Merchtem dat voornamelijk waarde krijgt door de relatie met het groter geheel van de begraafplaats van Merchtem.
- het grafteken voor Felix De Boeck (+1995) in Drogenbos dat bestaat uit een eenvoudige rechthoekige zwart granieten zerk.

Er kan niet uitgesloten worden dat er kunstenaarsgraven niet teruggevonden werden in de Vlaamse Rand als gevolg van beperkte publicaties en inventarisatie.

Historische en architecturaal bijzonder vormgegeven graftekens

- Beersel (Dworp), Molenveld, begraafplaats: Grafteken voor de familie Lassarre (ontwerper Henri Lacoste)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304413>
- Beersel (Huizingen), Ansberg, begraafplaats: mausoleum Torley-Devillers
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303327>
- Grimbergen (Grimbergen), Veldkantstraat, begraafplaats: grafteken voor de Familie Pincket (kunstenaar Félix Roulin)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75271> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Sint-Pieters-Leeuw (Sint-Pieters-Leeuw), Galgstraat, begraafplaats: grafteken voor Albert van Cotthem (kunstenaar Victor Rousseau)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/90744> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Tervuren (Tervuren), Duisburgsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Dielens-Nys (kunstenaar Léon Sarteel)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300078> (het grafteken wordt niet vermeld)

- Tervuren (Tervuren), Duisburgsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor Juste B.C.I. Laga
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300078> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Machelen (Machelen), Kerkhofdreef, begraafplaats: grafkapel van de familie Rittweger
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/77620>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Deneve-Moreau (kunstenaar: Antoon van Parys)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Gelders (kunstenaar René Boschmans)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor Jan Poot
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>
- Wemmel (Wemmel), G. Van Kampenhoutstraat, begraafplaats: grafteken voor de familie Deschuyffeleer-Delvoye (kunstenaar Oscar de Clerck)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89952> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Zaventem (Sterrebeek), Burchtstraat, begraafplaats: grafteken voor Jean-Marie Derscheid
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127098>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Coppin-Van Geetsom (kunstenaar Gustave Fischweiler)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Quitmann (kunstenaar André Allar)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Feldheim
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor Filip De Greef
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>

Calvaries

In de Vlaamse Rand zijn er twee calvaries, waarvan één gecombineerd met familiegraven, die uniek te noemen zijn omwille van hun vormgeving. Ze overstijgen het traditionele massaproduct.

- Asse-centrum (Asse), Mollemseweg, begraafplaats: calvarie naar ontwerp van Antoon Van Parys in combinatie met de erfgoedbeplanting van taxus en hulst. Niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed
- Wemmel (Wemmel), G. Van Campenhoutstraat, begraafplaats: calvarie met familiegraven
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89952>

Brusselse begraafplaatsen

In de Vlaamse rand liggen tot slot vier begraafplaatsen die eigendom zijn van gemeenten uit het Brusselse gewest. Ze vertonen een geheel eigen typologie aan graftekens die zeer representatief is voor de Brusselse maatschappij én contrasteren met het Vlaamse beeld van de begraafplaats en graftekens. Ook daar resulteert het onderzoek in zowel waardevolle ensembles als individuele graftekens op drie van de vier begraafplaatsen.⁸

- Beersel (Alsemberg), Kerkhoflaan, begraafplaats van Vorst: perceel 6
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304527>

⁸ De begraafplaats van Sint-Lambrechts-Woluwe bezit te weinig erfgoedwaarde om ter bescherming overwogen te worden. Ze werd opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed onder ID214028.

- Dilbeek (Dilbeek), Kerselaarstraat, begraafplaats van Koekelberg: individuele graftekens verspreid over de begraafplaats <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/206886>
- Wezembeek-Oppem (Wezembeek-Oppem), begraafplaats van Etterbeek: individuele graftekens verspreid over de begraafplaats, percelen 1, V en J <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/214028>

Beschermingsvoorstel

De minister gaf aan prioriteit te willen geven aan de bescherming van de individuele graftekens waar geen relevante contextwaarde aanwezig is. De kunstenaarsgraven, calvaries en de artistieke en historische graftekens worden dan ook als eersten onderzocht.

De kunstenaarsgraven waartoe dit dossier behoort werden geselecteerd op basis van het belang van de kunstenaar, de band met de Vlaamse Rand en het dorp en de verwijzing van het grafteken naar het oeuvre van de kunstenaar. De visuele band van het grafteken met de kunstenaar was zeer belangrijk. Dat kon door de plaatsing van een portretmedaillon, een kunstwerk van de kunstenaar of zelfs zijn eigen typerende schriftuur. De vijf geselecteerde graftekens overspannen tevens naar vormgeving en materiaalgebruik de periode 1930-1968 en geven zo een representatief beeld van de funeraire realisaties in die periode.

1.4. Graftekens, een geschiedenis

Van middeleeuwen tot Verlichting

Sinds de kerstening was het kerkgebouw voorbehouden aan de heilige. Leken werden er niet begraven. Rondom de kerken ontstond de 'kerk-hof', de tuin bij de kerk. De vroegste horizontale grafstenen gaan dan ook terug tot de gewoonte om nabij een kerk, op het kerkhof begraven te worden.

In eerste instantie verzette de Kerk zich tegen het idee van een lekengraf in de kerk. De nauwe verstrengeling tussen Kerk en Staat maakte de situatie echter onhoudbaar en toen de Frankische koning Clovis zich in 511 liet begraven in de Parijse Sint-Pieter-en-Paulusbasiliek was het hek van de dam. Al snel volgden de geestelijken, adel en vanaf de late middeleeuwen de burgerij zijn voorbeeld.

Wie niet in de kerk kon, werd er nog steeds omheen begraven op de 'kerk-hof'. De meesten kregen er een individueel graf, vermoedelijk aangeduid door een houten kruis, paal of struik. Na verloop van tijd vergingen deze en kreeg de anonimiteit de bovenhand. Als er al stenen graftekens werden gebruikt, dan zijn die niet in situ bewaard gebleven. In stedelijke contexten en bij noodsituaties werd overgegaan tot collectieve begraving. Enkel on- of andersgelovigen, ongedoopten, pestlijders en sommige misdadigers werden begraven op niet-gewijde begraafplaatsen buiten de dorpskern, ook 'heydenen kerckhoven' genoemd.

Voor de christelijke middeleeuwer was de dood tot in de 12de eeuw niet meer dan een overgang naar het hiernamaals; hemel of hel. De heropstanding was een collectief gebeuren, dat voor iedereen op het einde der tijden plaatsvond. In de 12de - 13de eeuw ontstond een theologisch probleem: waar blijven de zielen in afwachting van het Laatste Oordeel? Op dat moment werd de derde weg gecreëerd: het vagevuur. Het vagevuur bood de mogelijkheid tot postmortale redding dankzij gebeden van de levenden. Om de levenden aan te zetten voor de ziel van de overledene te bidden was er nood aan langdurige herinnering. De middeleeuwse mens liet missen opdragen, kapellen bouwen, epitafen, grafplaten en grafkruisen oprichten om herinnerd te worden. Voor hen die een anoniem graf kregen of zich geen stichtingen of schenkingen konden veroorloven was er nood aan een collectieve herdenking. Voortaan werd op de dag na Allerheiligen voor alle zielen gebeden.

De grafgewoontes van de middeleeuwen zetten zich door tot in de 19de eeuw. Het houten grafkruis bleef in Vlaanderen voor heel die periode zonder twijfel het meest populaire grafteken. Vanaf de 16de eeuw bleven natuurstenen grafkruisen op kerkhoven bewaard (Overwinden, Membruggen, Rekem, ...). Andere graftekens in open lucht zijn tot de 18de eeuw slechts beperkt bekend. In hoeverre daaruit mag geconcludeerd worden dat er geen stèles of zerken werden geplaatst is onduidelijk. De vormgeving van het grafteken op het kerkhof werd gespiegeld aan de artistieke evolutie in die periode.

Zeker sinds de 16de eeuw wordt de naam van de overledene vermeld op het stenen grafkruis. Sinds eind 17de eeuw willen de overledenen dat er meer kenmerken op het epitaaf komen (naam, geboorte en sterfplaats en -datum, beroep, wapenschild, ... aangevuld met funeraire symbolen). Het grafschrift zal het beeldfragment verdrücken tot wanneer het beeld slechts een detail van de grafsteen wordt.

De late 18de en 19de eeuw

In de Oostenrijkse gebieden vaardigde keizer Jozef II het invloedrijke "Edict van den Keyser aengaende de begraeffennissen" uit in 1784. Daarbij werd de begraving binnen de stadsmuren verboden en buitenstedelijke begraafplaatsen dienden opgericht te worden. De weinig populaire maatregel werd slechts met mondjesmaat toegepast. Kerkhoven bleven in kleine gemeentes in gebruik als dodenakkers.

Het Franse "Le décret du 23 prairial an XII relatif au lieu d'inhumation" (12 juni 1804) verving zowel de Oostenrijkse wetgeving als de wetten uit het Prinsdom Luik. Voor de eerste keer in hun geschiedenis kregen alle moderne Vlaamse provincies dezelfde wetgeving. Vernieuwend was dat voor elke overledene een individueel graf voorzien werd. De minimumafmetingen ervan werden vastgelegd. Het principe 'concessie' werd ingeschreven in de wet, van tijdelijk tot eeuwigdurend. Gemeenten met verschillende geloofsovertuigingen binnen hun bevolking moesten voor elk ervan een begraafplaats voorzien. Pas bij Koninklijk besluit van 20 juli 1971 werd de eeuwigdurende concessie afgeschaft.

Wanneer op het einde van de 18de eeuw door de elite graftekens in open lucht werden opgetrokken, gebeurde dat duidelijk in een vormgeving die schatplichtig is aan de grafzerken in kerken. Jozef II stond in 1784 toe dat graftekens werden opgericht voor zover ze geen grond innamen. Grafplaten werden dan ook tegen muren van kerken, kerkhoven en begraafplaatsen opgericht. Wanneer de Napoleontische wet toeliet dat er graftekens werden opgericht boven op het graf, gebeurde het onvermijdelijke: de verschillende graftypes schoven in elkaar en de combinatie van hoofdstèle en vlakke grafsteen of graftuin gingen overheersen. Graf en grafteken vielen voortaan samen.

De nieuwe buitenstedelijke begraafplaatsen uit de tweede helft van de 19de eeuw werden gezien als uitgesproken liberale, vrijzinnige dodenakkers. De keuze voor een bepaalde begraafplaats getuigde van een politieke of filosofische overtuiging. Vele welstellende katholieke families boycotten de stedelijke begraafplaatsen en lieten zich begraven op de kerkhoven van de gemeente waar hun buitenhuis was gelegen. Anderen kozen voor een dorp dat omwille van z'n beperkte omvang niet aan de wetgeving op begraafplaatsen moest of wou voldoen.

Wie het zich kon permitteren onderscheidde zich zowel door de ligging op de begraafplaats als door de oprichting van graftekens. De elite toonde z'n welstand door de aankoop van eeuwigdurende concessies op prestigieuze locaties op de begraafplaatsen. Ze kwamen langs de paden en de muur te liggen en hadden grootse graftekens. De armen lagen achterin, op soms ontoegankelijke binnengebieden met eenvoudige of zelfs zonder grafteken. Vooral de groeiende burgerlijke cultuur versterkte het streven naar persoonlijke grandeur.

Politieke en filosofische overtuiging schemerden in de 19de eeuw ook door in de vorm van het grafteken. Zo blijken de obelisk en het Egyptiserende mausoleum vaak gekozen te worden in Verlichte milieus en in de nadagen van de Napoleontische veldtochten in Egypte. Het werd een symbool van éénheid, broederlijkheid, gelijkheid en daarmee ook van de vrijmetselarij. Katholieken lieten in de 19de eeuw vaak een neogotische grafkapel optrekken met bekronend kruis. Ze zijn opgevat als kleine gebedsplaatsen met een altaar en enkele bidstoelen. Diezelfde katholieken kozen in België ook vaak voor het neogotische pinakelmonument.

De laïcisering van de samenleving vroeg om aangepaste funeraire symbolen. De Romantiek, de beaux-arts-esthetiek, de talrijke neostijlen bleken ideaal om de funeraire symboliek ten volle uit te werken. Het grafteken werd een vraag naar herinnering en herdenking. Het duidde dan ook wie de overledene was tijdens het leven, en wat hij betekende voor zijn nabestaanden. Elk gedenkteken verwees naar beroep, rang en stand. De adel liet z'n wapenschild afbeelden, de burgerij hun werktuigen. De graftekens werden soms reeds tijdens het leven ontworpen en besteld door de eigenaar van de concessie.

Het materiaalgebruik bleek eveneens een manier om onderscheid te maken, status en kapitaal te tonen. De allerarmsten konden zich geen stenen graftekens veroorloven terwijl de elite koos voor grootse tekens in blauwe hardsteen, marmer en het veel duurdere graniet. Voor de meerderheid van de bevolking volstond echter een tijdelijke concessie, een eenvoudig houten, betonnen of gietijzeren kruis of een grafsteen met stèle.

De 20ste eeuw

De twintigste eeuw was een eeuw van verandering. Op het gebied van funerair erfgoed vond er een 'stille revolutie' plaats. Belangrijke medische doorbraken werden gerealiseerd. Voor de eerste keer in de menselijke geschiedenis werd de dood echt bevochten vanuit een rationeel, wetenschappelijk en niet langer religieus of romantisch standpunt. De dood werd in de 20ste eeuw steeds afstandelijker en minder zichtbaar. In het naoorlogse positivisme van het modernisme paste geen dood en verval. Door zijn absolute karakter werden het sterven en de omgang met de dood een uitermate negatief gevoel. De economisering en rationalisering van het na-oorlogse sterven liet zich ook vanaf het interbellum voelen op de begraafplaatsen en was voltooid tegen het midden van de eeuw. De dood en het graf werden verstoten uit de leefomgeving en bijna letterlijk weggestoken achter hoge muren, struiken en bomen. De modernistische begraafplaats werd een plaats van uitstoting, vergetelheid en een te mijden plek. De aanleg van de modernistische begraafplaats na de Tweede Wereldoorlog bestond voortaan uit parallelle rijen van graftekens volgens gestandaardiseerde maten. Er kon bij de grafmaker gekozen worden uit modules die vervolgens gecombineerd werden tot een semi-persoonlijk grafteken. De verdere standaardisering zette zich door naarmate de eeuw vorderde en is compleet na de Tweede Wereldoorlog.

Vanaf de jaren 60 van de 20ste eeuw ontstaat een tegenbeweging die ijvert voor palliatieve zorg, stervensbegeleiding en thuis sterven. De 'Intieme Dood' krijgt sindsdien terug een plaats voor wie dat wil en wordt belangrijk én prominent zichtbaar in de jaren 1990. Samen met die vernieuwde visies krijgt ook het hiernamaals een nieuwe inhoud. Voor de christenen is er een evolutie van geloof naar hoop, voor niet-gelovigen wordt het hiernamaals een vorm van licht, slaap, wederkomst, thuiskomst ... Voor de meesten is de dood het onverbiddelijke einde van het leven. Het enige wat overblijft is herinnering. De moderne dood is er dus één van nabestaanden en herinnering. De afscheidsrituelen worden diverser en persoonlijker. De keuzemogelijkheden omtrent begraving, verassing en asbestemming worden schier oneindig. Er wordt bewust gekozen voor een bepaalde begraafplaats of grafplek. De grafsteen krijgt steeds meer een vormgeving waar de nabestaanden de overledenen in herkennen.

Het hardstenen grafteken kreeg in het midden van de jaren 1960 concurrentie van nieuwe materialen als witte marmer, graniet in verschillende kleuren, breuksteen, leisteen, glas, kunststof, mozaïeken, ... In de jaren 1980 gaat geïmporteerde graniet overheersen op de

begraafplaatsen. Net zoals vroeger gaat de grote massa voor een gestandaardiseerd grafzerk. Een kleinere groep echter gaat in navolging van de nieuwe overlijdensrituelen, het bewuste sterven en de herintroductie van de 'intieme dood' ook de grafsteen persoonlijke vorm geven. De vormgeving en symboliek worden steeds zeldzamer maar ook persoonlijker. Het laatste kwart van de 20ste eeuw is bijgevolg getuige van de geboorte van een zeer persoonlijke funeraire kunst die steeds sterker wordt. Het beroep van de grafmaker, steenkapper en beeldhouwer lijkt door een kleine doelgroep terug in ere hersteld te worden.

1.5. Maatschappelijke betekenis van graftekens

Plaats van vergankelijkheid en herdenking

Een begraafplaats is een zone waar een gemeenschap de menselijke restanten begraaft om de natuur op gecontroleerde wijze haar gang te laten gaan.

Het grafteken biedt aan de nabestaanden een gepaste en respectvolle plaats, gebonden aan een graf, om haar voorouders te gedenken, zowel binnen als buiten een religieuze context. Het graf en grafteken zijn de plek bij uitstek waar de lokale, regionale en internationale elite of invloedrijke personen voor een laatste keer herdacht worden of de gemeenschap hun erfenis in herinnering houdt.

Graftekens, vaak collectief geplaatst, kunnen plaatsen zijn waar de gemeenschap haar traumatische ervaringen deelt en herinnert.

De 'ruimtelijke ordening' als getuige van maatschappelijke status

De inplanting van een grafteken op een begraafplaats is een wezenlijk onderdeel van de structuur van de begraafplaats. Het getuigt zowel van de positie die een bevolkingsgroep inneemt in de maatschappij als van de uitstraling die een overledene, zijn/haar nabestaanden of de familie wou uitstralen na de dood.

Kinderen, pastoors, kloosterlingen, oorlogsslachtoffers en oudstrijders krijgen vaak een bijzondere plaats op een begraafplaats. Religieuzen liggen dicht bij de kerk of nabij de calvarie. Archeologische vondsten suggereren dat kinderen nabij het westportaal van de kerk lagen. Op begraafplaatsen zijn er afzonderlijke kinderperken. Oorlogsslachtoffers en oudstrijders kregen een plaats op een ereperk.

Private graven van de elite waren meestal gelegen langs de prominente paden op een kerkhof of begraafplaats. Het pad recht op het westportaal van de kerk en de kruisende hoofdpaden op een begraafplaats waren zeer geliefd. Wanneer op de kruising bovendien de calvarie stond werd dat nog belangrijker. Had de begraafplaats perken, dan richtte de elite graftekens op langs de buitenzijde van de perken. Elitegraven werden tevens tegen de muren van de begraafplaatsen opgetrokken wat vermoedelijk nog teruggaat tot de 18de-eeuwse voorschriften waar een grafplaat mocht opgehangen worden tegen de muren maar geen graf mocht bedekken. Minder begoeden en tijdelijke concessies kwamen meestal dieper op het terrein of perceel te liggen.

De gestandaardiseerde vormgeving in ellenlange rijen van gestandaardiseerde graftekens is een getuige van de 20ste-eeuwse modernistische begraafplaats die weggestoken en gemeden wordt.

Cultuurplanten, stinzenplanten, biodiversiteit

De vele graftuinen werden beplant met 'herinneringsplanten' die een bijzondere funeraire betekenis hadden. Er werden lentebloeiers, kortbloeiers en planten met een fraaie herfstkleur aangeplant. Vaak zijn deze cultuurplanten gaan woekeren waardoor contexten met stinzenplanten ontstonden.

Historische graftekens blijken ideale groeibodems te zijn voor allerhande varens, mossen en korstmossen. Het is een biodiversiteit die vaak over het hoofd wordt gezien maar sinds een tweetal decennia internationaal erkend wordt.

Primaire bron voor wetenschappelijk onderzoek

Graftekens zijn primaire bronnen voor het wetenschappelijk onderzoek naar hoe onze voorouders en wijzelf omgaan met de dood en het leven, afscheid, rouw en herinnering. Het grafteken is een stenen archief dat geconstrueerd werd met het oog op herinnering en is daardoor gelijklopend met de papieren archieven die door de gemeentes en beheerders bewaard worden. Samen schrijven ze de geschiedenis van een gemeenschap en haar omgang met de dood.

Het graf is een in situ archeologisch depot dat relevant kan zijn voor toekomstig onderzoek van grafrituelen, grafgiften en van de informatie die historische menselijke skeletresten bezitten. Het is bijgevolg een zeer diverse bron voor onderzoek naar leven en dood.

Het grafteken als artistieke uiting

Graftekens zijn een symbiose van architectuur, sculptuur, toegepaste kunst, bronsgieten, kunstenaarsoeuvres, fotografie, ... Ze overspannen de laatste vier eeuwen van de funeraire geschiedenis en passen zich aan naar tijd en maatschappij.

Het funeraire ritueel en de culturele geschiedenis

Graftekens zijn een primaire bron voor onderzoek naar de omgang van onze voorouders met de dood, begraven en grafrituelen. Die culturele en filosofische context wordt niet enkel vertaald in immateriële rituelen maar ook in de vormgeving van de graftekens en hun decoratie. Het grafteken laat toe de materiële resten van de grafcultuur te onderzoeken maar ook de band te leggen met dat immateriële facet van een cultuur. Zodoende worden gewoontes en tradities gevisualiseerd. Het grafteken is een vertrekpunt voor verder onderzoek in orale tradities, archiefdocumenten, foto's, ...

Lokale, Vlaamse en (inter)nationale geschiedschrijving

Aan de hand van een grafteken wordt de geschiedenis van een familie geschreven en zijn plaats in de lokale en bovenlokale gemeenschap. Het grafteken is eveneens de plek bij uitstek waar de lokale, regionale en internationale elite of invloedrijke personen voor een laatste keer herdacht worden of de gemeenschap haar erfenis in herinnering houdt.

1.6. Motivering van de selectie

1.6.1. Waarden voor bescherming

Artikel 2.1. §26 van het Onroerenderfgoeddecreet (12 juli 2013) somt de erfgoedwaarden op die leiden tot bescherming. Toegepast op kunstenaarsgraven zijn volgende waarden relevant:

Historische waarde:

"Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens". Een grafteken heeft als gevolg van de ouderdom, grafmaker, diegene die er begraven ligt, de wetgeving die het mogelijk maakte ... bij uitstek een historische waarde.

Architecturale waarde

"Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik".

Graftekens zijn bouwkundige constructies en hebben een eigen architecturale vormgeving en architecturale evolutie met wijzigende materialen, decoratie, typologie, ... die getuigen van hun ontstaansperiode, sociale context, politieke en filosofische overtuiging van de overledenen en de nabestaanden.

Artistieke waarde

"Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden".

Graftekens getuigen van het kunstzinnige streven van een gemeenschap of individu. Daartoe werden architecten, tuinarchitecten, landschapsarchitecten, kunstenaars, grafmakers, ... aangetrokken om de graftekens vorm te geven en uit te voeren.

1.6.2. Selectiecriteria

De selectie van de te bescherming graftekens gebeurt op basis van onderstaande criteria. Het gaat daarbij steeds om een combinatie van criteria die samen de kwaliteiten van een grafteken bepalen.

Zeldzaamheid

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed uitzonderlijk voorkomt in relatie met de geografische context, de historische context, de typologie of het oeuvre"

De zeldzaamheid van een grafteken wordt bepaald door zijn ouderdom, gecombineerd met de ligging op een begraafplaats, (uitzonderlijke) vormgeving, artistieke kwaliteiten, uitzonderlijk of vernieuwend materiaalgebruik, overledenen of familie, betrokken kunstenaars, ...

De zeldzaamheid kan ook gevormd worden door het belang van de begraven persoon of personen voor Vlaanderen.

Herkenbaarheid

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed een goed herkenbare uitdrukking is van zijn oorspronkelijke functie, uitzicht of vormgeving, of van een belangrijke fase in de latere ontwikkeling daarvan."

Graf- of herdenkingstekens hebben een duidelijke herkenbaarheid dankzij hun vormtaal, materiaalgebruik, opschriften, symboliek, foto's,.... Ze kunnen niet verkeerd geïnterpreteerd worden. Hun ligging binnen een funeraire context (kerkhof of begraafplaats) is een absolute meerwaarde.

Representativiteit

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed typerend is voor een geografische of historische context of een welbepaalde typologie of een bepaald oeuvre."

Een grafteken is een representatief voorbeeld van een welbepaalde periode indien elementen als de vormgeving, materiaalgebruik en decoratie de evolutie van de grafkunst door de tijd heen ondersteunt en zichtbaar maakt.

Ensemblewaarde

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed een sterke samenhang vertoont tussen de verschillende elementen."

De ensemblewaarde van een grafteken bestaat uit de combinatie van losse elementen die samen het grafteken maken. Dat kan gaan om de inrichting van een grafkapel, aanwezigheid van de menselijke resten, graftuin, omheining, knielbank, andere graftekens.

Contextwaarde

"geeft aan in hoeverre er tussen het onroerend goed en zijn directe of ruimere omgeving een sterke relatie is op landschappelijk, stedenbouwkundig of esthetisch vlak."

De contextwaarde van een grafteken wordt gevormd door de ligging van het grafteken binnen een kerkhof of begraafplaats, tegen de muur of kerk of langs een pad, op een binnenperk, in het oudste deel of op de uitbreiding, ... Het zijn elementen die wijzen op de zowel ontstaansgeschiedenis van een grafteken als het prestige en de sociale uitstraling die de nabestaanden wouden tonen.

Bouwfysische toestand

De bouwfysische toestand van het grafteken is van groot belang. Bij de bescherming van graftekens wordt de bouwfysische toestand steeds in overweging genomen. Een grafteken met een hoge graad van degradatie komt niet in aanmerking voor bescherming tenzij er belangrijke tegenindicaties zijn uit historisch of artistiek oogpunt.

Overleden personen of familie

De erfgoedwaarde van een grafteken wordt bepaald door de relevantie van overledenen en de families voor een ruimere regio of Vlaanderen.

Bibliografie

- MERTENS J. 2016: *Funerair Erfgoed in Vlaanderen - Op zoek naar de doden tussen de levenden*, onuitgegeven studie Onroerend Erfgoed.
- GROOTE P. & KLAASSENS M. 2011: Betekenissen van plekken van de dood in: BROUWER R. & HENSSEN P., *Over 25 jaar de toekomst van de funeraire cultuur*, s.l., 137-139.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *begraafplaatsen* [online], <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/54> (geraadpleegd op 8 maart 2018)
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerkhoven* [online], <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/232> (geraadpleegd op 8 maart 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *graven* [online] <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1227> (geraadpleegd op 19/07/2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *funeraire constructies* [online] <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/174> (geraadpleegd op 19/07/2018).
- VAN DALE s.d.: *Begraafplaats* [online] <http://www.vandale.be/opzoeken?pattern=begraafplaats&lang=nn> (geraadpleegd op 17/3/2014).
- S.L. s.d.: *begraafplaats* [online] <http://www.encyclo.nl/begrip/Begraafplaats> (geraadpleegd op 17/3/2014).

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Situering

Begraafplaats gelegen ten noorden van de dorpskern Nossegem langs de kruising van de Erpestraat en de Namenstraat ter hoogte van nummer 60. Het graf is gelegen tegen de noordmuur. (bijlage 6.3 documentatie, 7)

2.2. Historisch overzicht

*Biografie*⁹

Pieter Braecke (Nieuwpoort, 1858 – Nossegem, 1938), werd geboren in een eenvoudig gezin te Nieuwpoort als zoon van een wagenmaker en een herbergierster. Al snel ontdekte hij een passie voor kunst, aanvankelijk vooral tekenkunst. Op 16-jarige leeftijd deed hij zijn eerste beeldhouwervaringen op in het atelier van de Brugse beeldhouwer Henry Pickery (1828-1894). Gelijktijdig volgde hij avondlessen aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten te Brugge. Nadien vervolmaakte hij zijn opleiding aan de Academie voor Schone Kunsten van Leuven (o.l.v. Louis de Taeye (1822-1880¹⁰ en Gerard Vander Linden (?-?)),

⁹ De biografie en oeuvrebeschrijving kwam tot stand op basis van METDEPENNINGHEN C., CELIS M. 2010: Pieter Braecke, beeldhouwer (1858-1938): als de ziele luistert, *M&L Cahier 18*, Brussel.

¹⁰ KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Louis de Taeye [online], <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/artist/de-taeye-louis?string=Louis+de+Taeye> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

en in de ateliers van Georges Houtstont (1832-1912)¹¹ en Paul De Vigne (1843-1901)¹², vooraanstaande beeldhouwers in die tijd. Hij vestigde zich gedurende vier jaar aan de Antwerpsesteenweg te Brussel. Uiteindelijk richtte hij in 1898 zijn eigen atelier op te Sint-Joost-ten-Node (nu Brussel-uitbreiding, Troonafstandsstraat 31). Op hetzelfde perceel ontwierp Victor Horta later in 1901 een woning met atelier in een versoberde art-nouveauvormgeving waarvan ook het interieur door hem werd ontworpen.¹³ In 1907 verwierf Braecke een buitenverblijf langs de Burggrachtstraat 18-20 in Nossegem, waar hij gedurende de zomermaanden verbleef.¹⁴

In 1903 huwde Braecke met de Napolitaanse Elodea Romeo. Deze 17-jaar jongere dame fungeerde al jaren als zijn model. Het was vooral op aansturen van haar familie dat het koppel huwde. Het koppel bleef kinderloos, wat voor Braecke gedurende zijn hele leven een onvervuld verlangen zou blijven.

Doorheen zijn carrière behaalde Braecke meermaals onderscheidingen, eervolle vermeldingen en prijzen in binnen- en buitenland. Een vroeg voorbeeld hiervan is de tweede prijs van Rome die hij in 1882 behaalde, in een ex aequo met Isidore De Rudder (1855-1943)¹⁵. Ook op de internationale tentoonstellingen van onder andere Keulen (1880), Barcelona (1898), Milaan (1906 en 1910) behaalde hij onderscheidingen. Het meest prestigieus was wellicht de gouden medaille die hij behaalde in 1900 op de wereldtentoonstelling te Parijs voor zijn sculptuur 'Fleur de Serre' (1900). Verder nam Braecke deel aan de driejaarlijkse Salons en werkte hij mee aan verschillende tentoonstellingspaviljoenen, waaronder de decoratie van het Belgisch paviljoen op de Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes te Parijs in 1925.

Pieter Braecke was erg actief binnen artistieke kringen. Dit blijkt onder meer uit zijn betrokkenheid bij de oprichting van het eerste Salon Pour L'Art in 1892, samen met onder meer Victor Rousseau (1865-1954), Jean Delville (1867-1953) en Emile Fabry (1865-1966)¹⁶. Binnen dat milieu leerde hij vermoedelijk ook Victor Horta (1861-1947) kennen, met wie hij een levenslange vriendschap zou onderhouden. De twee werkten gedurende Braeckes carrière regelmatig samen. Horta introduceerde Braecke bijvoorbeeld bij zijn gerenommeerde klanten onder wie Armand Solvay (1865-1930)¹⁷ en Octave Aubecq (?-?). Ook artistiek werkten de twee samen. Een voorbeeld hiervan is de sculptuur 'Vers L'Infini' (1897) met vrouwenbeeld door Braecke en sokkel door Horta. Deze sculptuur stond opgesteld op de koloniale tentoonstelling van Tervuren in 1898. Ook het IJzermonument te Nieuwpoort (1930), één van de laatste creaties van Braecke, kwam tot stand met behulp van Horta. Wanneer Braecke overleed in 1938 sprak Horta een lijkrede uit bij diens graf. Enkele jaren later ontwierp Horta op initiatief van de weduwe van Braecke, Elodea Romeo, de sokkel voor zijn grafteken.

Pieter Braecke stierf in 1938 in zijn buitenverblijf in Nossegem.

Oeuvre

Braecke was een veelzijdig beeldhouwer en medailleur. Binnen zijn oeuvre is geen eenduidige stijl te herkennen. Zijn werk vertoont kenmerken van zijn leermeester Paul De Vigne, zoals soberheid en eenvoud maar daarnaast ook invloeden van het realisme van

¹¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, Houtstont, Georges [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/9517> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

¹² KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Paul De Vigne [online], <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/artist/de-vigne-paul-1?string=vigne> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

¹³ GOSLAR M. 2012: *Victor Horta 1861-1947*, Brussel, 316-318.

De woning van Pieter Braeckes woning werd beschermd als monument sinds 4 december 1997 (S.N s.d. *Eigen woning van beeldhouwer Pierre Braecke* [online]

http://www.irismonument.be/nl.Brussel_Uitbreiding_Oost.Troonsafstandsstraat.31.html (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹⁴ De woning werd opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed onder ID215427. AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Dorpswoning* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215427> (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹⁵ KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Isidore De Rudder [online], <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/?string=rudder> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

¹⁶ KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Emile Fabry [online], <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/emile-fabry-de-offerande> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

¹⁷ S.N. s.d.: Armand Solvay [online], <https://gw.geneanet.org/pierfit?lang=fr&n=solvay&oc=0&p=armand> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

Constantin Meunier (1831-1905)¹⁸, art nouveau en symbolisme. Een vast inkomen haalde Braecke vooral via portretten, bijvoorbeeld een portretbuste van priester Adolf Daens (1907), herdenkingsmedailles en na de Eerste Wereldoorlog ook enkele oorlogsmonumenten. Verder vervaardigde hij reliëfs, kerkmeubilair, standbeelden en grafmonumenten. Hij liet een ruim en gevarieerd oeuvre na dat tot op vandaag verspreid is over Vlaanderen, België en het buitenland. Zowel het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen als het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Brussel bezitten twee portretbustes van zijn hand. Ook elders in Vlaanderen zijn werken van Braecke te bezichtigen, soms zelfs vrij onopvallend. Braecke was namelijk voorstander van beeldhouwwerk dat integraal deel uitmaakt van de architectuur. Een interessant voorbeeld hiervan zijn de bas-reliëfs die Braecke ontwierp voor de eetkamer van de woning van Victor Horta te Sint-Gillis (bijlage 6.3 documentatie, 2). Ook op de gevel van de woonst van Emile Fabry in Sint-Pieters-Woluwe zijn terracotta-reliëfs aangebracht naar een ontwerp van Pieter Braecke¹⁹ (bijlage 6.3 documentatie, 3).

Braecke schonk in de periode 1905-1928 heel wat gipsmodellen, personalia, en andere objecten aan zijn geboortestad Nieuwpoort met als doel er een Museum Pierre Braecke op te richten. Bij een bomaanslag tijdens de Tweede Wereldoorlog werd deze collectie echter grotendeels vernield. In 1951 kwam een tweede schenking, ditmaal op initiatief van zijn weduwe Elodea Romeo met allerlei atelier-restanten. Zijn beoogde museum was echter geen lang leven beschoren. De objecten van deze collectie worden momenteel bewaard in het stadsarchief van Nieuwpoort.

Braecke staat in de inventaris van het bouwkundig erfgoed vermeld met 10 relictten verspreid over de provincies West-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg.

Grafteken

Het grafteken van Pieter Braecke werd 5 jaar na zijn overlijden uitgevoerd naar een ontwerp van de kunstenaar.²⁰ Het gipsen model wordt als laatst sculptuur van Braecke vermeld in de catalogus in het M&L Cahier 18 en wordt bewaard in het stadsarchief van Nieuwpoort.²¹ Het werd in blauwe hardsteen uitgevoerd door de firma van Gustave Dejonckheere (1883-1972). Dit bedrijf, gevestigd in Sint-Lambrechts-Woluwe, werkte reeds tijdens Braeckes carrière samen met hem voor de uitvoering van zijn ontwerpen.

De sculptuur die nooit eerder werd tentoongesteld bestaat uit twee figuren: een oudere man en een kind. Pieter Braecke gaf het werk nooit een titel. Elke naamgeving werd later toegevoegd.²² In een brief uit 1939 van Armand Rubin aan mijnheer Van Hecke, gemeentesecretaris van Nieuwpoort, wordt het beeld omschreven als *"un vieillard au terme de sa vie tenant en main le baton du pèlerin. Sa barbe et ses cheveux sont fouettés par le vent et l'expression de visage révèle une sorte d'angoisse et d'âpre amertume sui rappelle le facies du « soldat de l'Yser ». Devant la groupe se trouve un jeune enfant à l'aube de sa vie."*²³ Rubin is er verder in de brief van overtuigd dat Pieter Braecke hier één van zijn laatste gedachten verwerkt heeft in een beeld.

Men kan zich de vraag stellen of de oude man gezien kan worden als een zelfportret. Er zijn alleszins uiterlijke gelijkenissen in het gelaat vast te stellen (bijlage 6.3 documentatie, 1). Mogelijk alludeert de kinderfiguur op de onvervulde kinderwens van het echtpaar Braecke.²⁴ De oude figuur wordt geflankeerd door een stèle waarop de initialen van Pieter

¹⁸ KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Constantin Meunier [online], <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/artist/meunier-constantin-1?string=meunier> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

¹⁹ METDEPENNINGHEN C. & CELIS M. 2010: Pieter Braecke, beeldhouwer (1858-1938): als de ziele luistert, M&L Cahier 18, Brussel, 109-116.

²⁰ De ontwerptekeningen omtrent de oprichting van het grafteken van Pieter Braecke bevinden zich in een privé-archieven wat opname in de documentatie onmogelijk maakt. Er werden foto's uit literaire bronnen opgenomen in de bijlage 6.3, documentatie.

²¹ METDEPENNINGHEN C. & CELIS M. 2010: Pieter Braecke, beeldhouwer (1858-1938): als de ziele luistert, M&L Cahier 18, Brussel, 335.

²² Informatie verstrekt door Catheline Metdepenninge (19 maart 2018).

²³ Brief d.d. 17 juni 1939, Archief War Van Asten (bewaarsarchief: Catheline Metdepenninghe, informatie verstrekt door Catheline Metdepenninghe (30 maart 2018).

²⁴ METDEPENNINGHEN C. & CELIS M. 2010: Pieter Braecke, beeldhouwer (1858-1938): als de ziele luistert, M&L Cahier 18, Brussel, 182.

Braecke prominent aanwezig zijn. Op het gipsen model zijn de initialen PB vergezeld van de geboortedatum van Braecke²⁵. In de uiteindelijke uitvoering werd de epigrafie op de sokkel aangebracht.

Pieter Braecke had zelf een sokkel met kinderfiguren en Afrikaanse schilden voorzien. Het ontwerp is slechts van enkele grove schetsen bekend (bijlage 6.3, documentatie, 4). De hardstenen sculptuur werd uiteindelijk geplaatst op een door Victor Horta ontworpen sokkel. Het gesigioneerde ontwerpplan dateert uit 1943. Deze eenvoudige, rechtlijnige sokkel past binnen de stilistische evolutie die Horta na de Eerste Wereldoorlog had doorgemaakt. Hierbij stapte hij af van zijn beroemde florale stijl en ging zich toeleggen op eenvoud en rechte lijnen.²⁶ Het gedateerde en gesigioneerde ontwerpplan voor de sokkel bleef bewaard in een privéarchief.

Uit de brief van de gemeente Nossegem aan de nabestaanden van Braecke blijkt dat er pas in 1939 een grafkelder voor Pieter Braecke en zijn echtgenote werd ingericht. De concessie werd voor eeuwig verleend. Voor die datum was Pieter bijgezet in een voorlopige grafkelder.²⁷ Het grafteken werd ingehuldigd in 1943, vijf jaar na het overlijden van Braecke. Zijn weduwe, Elodea Romeo werd bijgelegd in 1971 volgens de epigrafie op de sokkel.

*Victor Horta*²⁸

Victor Horta (1861-1947) werd geboren in Gent waar hij school liept aan de Academie voor Schone Kunsten en het Koninklijk Atheneum. In 1878 trok hij naar Parijs waar hij werkte in het atelier van de architect-decorateur Jules Dubuisson (?-?). Horta bezocht er met enthousiasme de Franse musea en monumenten. In 1880 stierf zijn vader en Horta keerde naar huis terug. Hij vestigde zich in Brussel waar hij na zijn huwelijk terug ging studeren aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Hij liep stage in het atelier van Alphonse Balat (1818-1895)²⁹. Diezelfde Balat zorgde ervoor dat de jonge Victor Horta zijn eerste staatsopdracht krijgt: het Paviljoen van de Menselijke Driften (1890) waar de eerste subtiele art-nouveaulijnen duidelijk worden. In 1893 ontwierp hij zijn eerste art-nouveauwoningen: Huis Autrique en Huis Tassel. Tot 1909 zou hij ettelijke woningen en handelszaken ontwerpen. Naast zijn architectenpraktijk gaf hij les aan de Université Libre de Bruxelles en aan de Academie voor Schone Kunsten. Op die laatste plaats wordt hij in 1913 directeur.

In zijn art-nouveauperiode ontwerpt hij niet minder dan tien graftekens voor binnen- en buitenlandse klanten. Drie ervan zijn in Vlaanderen opgesteld (Koksijde, Gent en Ronse). Alle drie de graftekens getuigen van de rijke art nouveau van Horta. Het grafteken Artan (Koksijde, 1894-95) is het tweede grafteken dat Horta ontwierp en vertoont reeds de dynamische art-nouveauvormgeving die bij de graftekens voor Valère Carpentier (Ronse, 1895) en het grafteken Huybrechts (Gent, 1896) overheersend zijn. In dezelfde art-nouveaustijl met zweepslagmotief volgden nog het grafteken voor Jacques De Cressonnières (1896) in Sint-Jans-Molenbeek en dat voor de componist Brahms in Wenen (1902). Daarnaast maakt Horta een reeks graftekens die niet tot één basisvorm kunnen herleid worden. Het grafteken Seghers (Kortrijk, 1894) was eerder klassiek met een bronzen gisant op een natuurstenen bed met stèle. Het grafteken Stern (Ukkel, 1895) bestaat uit een zerk met zeer dynamisch kronkelende zweepslagmotieven. In 1911 ontwerpt Horta het grafteken voor François Verheven (Evere) bestaande uit een granieten sarcofaag met duidelijke lijnvoering op een sokkel. Enkel de zes bronzen poten verwijzen nog naar de rijke art nouveau van Victor Horta.

²⁵ DIERKENS-AUBRY F. 1986: Victor Horta, Architecte de Monuments civils et funéraires, *Bulletin de la Commission Royale des Monuments et des Sites*, 13, 77.

²⁶ AUBRY F. 2005: Horta, *Architect van de Art Nouveau*, Gent, 9-19.

²⁷ Brief van het gemeentebestuur van Nossegem aan Gustave Braecke dd 28 januari 1939 (privaat archief).

²⁸ Voor de biografie en de bespreking van de funeraire kunst van Victor Horta werd geput uit:

AUBRY F. 2005: Horta architect van de art nouveau, Gent.

DIERKENS-AUBRY F. 1986 : Victor Horta Architecte de Monuments civils et funéraires, *Bulletin de la commission royale des monuments et des sites* 13, 37-100.

GOSLAR M. 2012: *Victor Horta 1861-1947 Leven-werk-art nouveau*, Brussel.

²⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Balat, Alphonse* [online]

<https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/persoon/6147> (geraadpleegd op 2 mei 2018).

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, tussen 1915 en 1919, verblijft Horta in de Verenigde Staten. Hij is er onder de indruk van de Amerikaanse wolkenkrabbers die hem sterken in de overtuiging dat hij naar de essentie van een gebouw moet zoeken en dat het ornament ondergeschikt is aan de functie. De projecten die Horta realiseerde na de Eerste Wereldoorlog getuigen van die nieuwe inzichten. Hij werkte de werven af van het Museum voor Schone Kunsten in Doornik en kreeg de opdracht voor het Brugmanziekenhuis. Beide projecten zijn late uitlopers van de art-nouveaustijl. Horta krijgt de opdracht om het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel te ontwerpen (1919-1928). In 1925 ontwerpt hij het Belgische erepaviljoen voor l'Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes in Parijs en in 1937 het centraal station van Brussel. Horta heeft de art nouveau definitief ingeruild voor de nieuwe art deco.

Uit zijn late periode is één grafteken bekend: de sokkel van het grafteken voor Pieter Braecke in Nossegem (1943). Het ontwerp voor het grafteken Braecke is in se een sokkel voor een beeld. Horta vindt dat sokkels steeds eenvoudig moeten zijn, zonder enige versiering.³⁰ Twee op elkaar geplaatste blokken waarvan de onderste uitspringt als een plint is voldoende. De afmetingen van sokkels moeten in verhouding zijn tot het beeld dat er op komt te staan en tot de ruimere omgeving. De artistieke waarde van het standbeeld moet spreken en niet in concurrentie gaan met de sokkel. Zowel sokkels als graftekens werden dus door Horta ontworpen in relatie tot hun omgeving waardoor de verplaatsing ervan door Horta afgekeurd werd. De vormgeving van de sokkel voor het grafteken Braecke sluit perfect aan bij de interbellumproductie van Victor Horta waarbij hij vereenvoudigde vormen liet primeren op de decoratie. Pieter Braeckes sculptuur komt perfect tot zijn recht op Horta's sokkel. Horta brengt hier op vraag van de weduwe Braecke een ode aan de man met wie hij jarenlang samenwerkte.

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Graf met hardstenen grafteken voor Pieter Braecke en zijn echtgenote Elodea Romeo bestaande uit een sokkel met er op een beeld en ervoor een met hardsteen omboorde graftuin. De eenvoudig vormgegeven modernistische rechthoekige gefrijnde sokkel op verbredende lint kenmerkt zich door een naar onder toe versmallende inkeping in beide zijkanten. Aan de voorzijde het opschrift in opliggende letters PIETER BRAECKE/ 1856 vierlobbige ster 1938/ E. ROMEO/ 1875 vierlobbige ster 1971/ R.I.P. Op de sokkel een beeld met op een getrapte plint aan de voorzijde een kind, erachter een stèle met opliggende letters PB en ernaast een oudere bebaarde man met pelgrimsstaf en een mantel over de linker schouder. Verder zijn beide figuren naakt afgebeeld. Zowel het kind als de man kijken naar de voorzijde van het grafteken.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 15 februari 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevinden het graf en grafteken zich in goede bouwfysische toestand.

³⁰ GOSLAR M. 2012: *Victor Horta 1861-1947 Leven-werk-art nouveau*, Brussel, 361.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De historische waarde wordt als volgt omschreven:

Uniek grafteken voor de vooraanstaande en internationaal gevierde fin-de-siècle-beeldhouwer Pieter Braecke, door hemzelf ontworpen en geplaatst op een sokkel ontworpen door zijn goede vriend Victor Horta. Pieter Braecke ligt begraven op de begraafplaats van Nossegem waar hij sinds 1907 een buitenverblijf bezat en waar hij in 1938 ook stierf. Hij ligt er begraven samen met zijn echtgenote Elodea Romeo die ook jarenlang het model van de beeldhouwer was.

Het beeld 'pelgrim met een jong kind' geldt als het laatste werk van Pieter Braecke. Hetzelfde geldt voor de sokkel die één van de laatste ontwerpen is van Victor Horta.

De artistieke waarde wordt als volgt omschreven:

Het unieke grafteken is ontstaan door de samenwerking van drie bevriende kunstenaars die in hun carrière regelmatig samenwerkten: de beeldhouwers Pieter Braecke en Gustave Dejonckheere en de architect Victor Horta. Braecke en Horta gelden als tenoren van de art nouveau doch continueerde beiden met succes hun carrière tijdens het interbellum.

Het beeld voorstellende een 'pelgrim met een jong kind' is representatief voor het oeuvre van Pieter Braecke en is een laat voorbeeld van de voor hem herkenbare, kenmerkende en representatieve stijl met verwijzingen naar kinderen en het gebruik van allegorieën; hier de pelgrim. Mogelijk is het gezicht van de oude man een zelfportret. Het beeld geldt als zijn laatste werk waar hij ongetwijfeld één van zijn laatste ideeën vorm gegeven.

De architecturale waarde wordt als volgt omschreven:

De sokkel in modernistische stijl is een laat ontwerp van Victor Horta. De sokkel getuigt van de stijlherbronning die herkenbaar is in het oeuvre van de architect tijdens het interbellum en die van hem evenzeer een gewaardeerd interbellumarchitect als art-nouveau-architect maakt. Het gaat hier voor zover bekend om de enige modernistische sokkel voor een grafteken ontworpen door V. Horta.

3.2. Motivering van het type bescherming

Het graf van de beeldhouwer Pieter Braecke wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Het gaat hier om een uitgesproken bouwkundig item met belangrijke historische, artistieke en architecturale waarde, zijnde het graf van de beeldhouwer Pieter Braecke en zijn echtgenote, zonder ruimere relevante context. Een monumentenbescherming is de meest gepaste beschermingsvorm.

3.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming beperkt zich tot het graf en het grafteken van Pieter Braecke en zijn echtgenote.

3.4. Juridische toestand

3.4.1. Onroerend Erfgoed

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De begraafplaats met vermelding van het grafteken Braecke werd opgenomen in de inventaris van het onroerend erfgoed ID215443.

3.4.2. Ruimtelijke ordening

De begraafplaats van Nossegem ligt volgens het gewestplan Halle-Vilvoorde-Asse, goedgekeurd op 6/3/1977 in een zone voor gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen.

De begraafplaats van de begraafplaats ligt binnen het Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan 'Afbakening van het Vlaams Stedelijk Gebied rond Brussel en aansluitende open ruimtegebieden', goedgekeurd op 19/03/2015. De begraafplaats ligt in een zone voor natuurverwervingsgebied waar de functie natuurbehoud nevensgeschikt is aan de functie van gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen. Het Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan heeft geen invloed op de bescherming.

De begraafplaats ligt binnen het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan voor Zaventem goedgekeurd op 14/12/2015. De begraafplaats wordt herbevestigd als gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen. Het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan heeft geen invloed op de bescherming.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder worden deze toegelicht zodat duidelijk is wat ermee wordt bedoeld.

De beheersdoelstelling beperkt zich tot het behoud en onderhoud van het grafteken en het ondergrondse graf met zijn inhoud.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend

goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

AUBRY F. 2005: *Horta, Architect van de Art Nouveau*, Gent.

BORSI F., PORTOGHESI P. 1990: *Horta*, Spanje.

BUYLE M. 2012: Mission Impossible? De restauratie van een gipsreliëf van Pieter Braecke, *M&L* 31.4.

CELIS M. 2009: Pieter Braecke (1858-1938), Brussel, *Epitaaf* 23.10.

DIERKENS-AUBRY F. 1986: Victor Horta, Architecte de Monuments civils et funéraires *Bulletin de la Commission Royale des Monuments et des Sites* Tome 13-1986.

GOSLAR M. 2012: *Victor Horta 1861-1947*, Brussel.

HOSTYN N. 1992: BRAECKE, Pieter Jan, in COMMISSIE VOOR HET NATIONAAL BIOGRAFISCH WOORDENBOEK (red.), *Nationaal Biografisch Woordenboek 14*, Brussel.

METDEPENNINGHEN C., CELIS M. 2010: Pieter Braecke, beeldhouwer (1858-1938): als de ziele luistert, *M&L Cahier* 18, Brussel.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Braecke, Pieter* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/1208> (geraadpleegd op 14 maart 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Balat, Alphonse* [online]
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/6147> (geraadpleegd op 2 mei 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Dorpswoning* [online],
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215427>

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, Houtstont, Georges [online],
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/9517> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Constantin Meunier [online],
<https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/artist/meunier-constantin-1?string=meunier> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Emile Fabry [online],
<https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/emile-fabry-de-offerande>
(geraadpleegd op 17 juli 2018).

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Isidore De Rudder [online],
<https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/?string=rudder> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Louis de Taeye [online],
<https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/artist/de-taeye-louis?string=Louis+de+Taeye+> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: Paul De Vigne [online]
<https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/artist/de-vigne-paul-1?string=vigne>
(geraadpleegd op 17 juli 2018).

S.N. 2006-2008: *Eigen woning van beeldhouwer Pierre Braecke* [online],
http://www.irisonmonument.be/nl.Brussel_Uitbreiding_Oost.Troonsafstandsstraat.31.html
(geraadpleegd op 14 maart 2018).

S.N. s.d.: Armand Solvay [online],
<https://gw.geneanet.org/pierfit?lang=fr&n=solvay&oc=0&p=armand> (geraadpleegd op 17 juli 2018).

Informatie verstrekt door Catheline Metdepenninghe (mail van 30 maart 2018).

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Omgevingsplan

6.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

6.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archiefphoto's, bouwplannen, kadastralmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.